

RECENZJE

Stanisław Mordwa

Porter J.R., Howell F.M., 2012, *Geographical Sociology: Theoretical Foundations and Methodological Applications in the Sociology of Location*, Springer, New York, 126 s.

Przez bardzo długi okres rozwoju wielu nauk społecznych (socjologia, politologia, kryminologia czy antropologia), wykorzystywanie analiz przestrzennych w procesie badawczym było dużą rzadkością. Współcześnie jednak, zarówno same analizy, jak i przedstawienia kartograficzne stają się coraz bardziej popularne, także w Polsce. Co więcej, wykorzystywanie map i innych technik analizy danych przestrzennych staje się powoli głównym narzędziem badań i podstawowym wyborem metodologicznym. Wykorzystywane są one np. do prezentacji i analizy zróżnicowania przestrzennego wyników wyborów, poszukiwania wzorców segregacji społecznych w mieście, identyfikacji miejsc szczególnie zagrożonych patologiami społecznymi, modelowania ciężarów przestrzennych ludności do szkół, kościołów czy chociażby przewidywania skutków pożarów na terenach wiejskich. Książka Jeremiego R. Portera (reprezentującego City University of New York) i Franka M. Howella (Emory University w Atlancie oraz Mississippi State University w Starkville) wpisuje się w ten niezwykle ważny nurt badań związanych z wykorzystaniem analiz przestrzennych w naukach społecznych. Skorzystanie z tych możliwości, jak piszą autorzy książki, stało się jednak możliwe dopiero po przyswojeniu przez badaczy nauk społecznych teoretycznych podstaw przestrzennego podejścia do badań. Brak myślenia przestrzennego i brak zapotrzebowania na lokalizację zjawisk w przestrzeni dodatkowo bowiem spowalniał rozwój tego typu zastosowań i badań. Przyczyn tego autorzy upatrują w dominacji podejścia historycznego w analizie zjawisk społecznych, a także w związku z odrzuceniem w socjologii paradygmatu determinizmu przestrzennego na społeczeństwo i zachowania ludzi (co wynikało z krytyki jaka w pewnym okresie pojawiła się w odniesieniu do osiągnięć szkoły chicagowskiej). Zgodnie z tezą autorów musiała najpierw ponownie wyewoluować wyobraźnia geo-socjologiczna. Tak też jest skonstruowana książka. W pierwszej części (pięć rozdziałów) znalazł się przegląd

najważniejszych teorii ułatwiających zrozumienie przestrzennych uwarunkowań i związków zjawisk społecznych, a dopiero później, w części drugiej (trzy rozdziały), zaprezentowano proces metodologicznego wykorzystania podejścia przestrzennego.

W pierwszym rozdziale książki J. Porter i F. Howell zastanawiają się nad określeniem czym jest współczesna geo-socjologia i jakie jest jej pole zainteresowań. Autorzy dokonują następnie przeglądu najważniejszych teorii istotnych z punktu widzenia rozwoju znaczenia miejsca i przestrzeni w naukach społecznych. Zaczynają od przedstawienia osiągnięć, które miały fundamentalne znaczenie dla rozwoju studiów miejskich, socjologii miasta i socjologii wsi, czyli od modelu stref koncentrycznych stref Johanna von Thüнена, teorii ośrodków centralnych Waltera Christallera oraz teorii lokalizacji Augusta Löschę. Ta część książki adresowana jest zatem raczej do tych środowisk w naukach społecznych, w których edukacji akademickiej brakowało analiz, odniesień i badań przestrzennych. Dalej czytelnik ma możliwość zrozumienia procesów urbanizacji i rozwoju struktur przestrzennych, których koncepcje powstały na gruncie wzajemnie uzupełniających się problematyką badań szkół analiz miejskich (Chicago) i wiejskich (Wisconsin). Autorzy na podstawie przeglądu dorobku szkoły chicagowskiej dowodzą, że w analizach zjawisk społecznych prowadzonych w aglomeracjach, bądź dużych miastach, przedmiotem badań powinna być przestrzeń. To właśnie dla tego przedmiotu powinny być zgłaszane nowe hipotezy, opracowywane koncepcje i poszukiwane nowe narzędzia metodologiczne. Przy takim podejściu wyniki analiz badaczy społecznych mogłyby zaznaczyć swój wkład w planowaniu przestrzennym, w rozwiązywanie konfliktów przestrzennych, czy podczas lokalizacji miejskich inwestycji. Także w chicagowskiej koncepcji badań ekologii społecznej (cechy środowiska, w którym żyją ludzie wpływają na ich zachowanie; sąsiedztwo – jako jednostka badań społecznie istotnych) zwrócono uwagę, że to właśnie mapy powinny stać się dodatkowym narzędziem przedstawiania i analizowania zjawisk społecznych (warto w tym miejscu podkreślić, że to kartograficzne opracowania społeczności wiejskich Charlesa J. Galpina z Uniwersytetu w Wisconsin zainspirowały Roberta E. Parka i Ernesta W. Burgessa, aby badać problemy społeczne w wymiarze przestrzennym przy zastosowaniu map). Mapy umożliwiają bowiem symboliczne przedstawienie problemów rozpatrywanych miejsc, np. w badanych dzielnicach biedy można zestawiać lokalizację różnych elementów infrastruktury z rozmieszczeniem natężenia różnych patologii społecznych, czy marginalizacją niektórych środowisk. Według J. Portera i F. Howella ten potencjał tkwiący w opracowywaniu map do dzisiaj nie został wystarczająco wykorzystany.

Ostatni rozdział części teoretycznej podkreśla aktualne osiągnięcia nauk społecznych wykorzystujących podejście przestrzenne. Uwaga autorów koncentruje się tutaj na teoriach ekologicznych, urbanistycznych, miejskich i demograficznych. Za każdym razem podkreślają oni, w jaki sposób badania weryfikujące te teorie pomagają zrozumieć wpływ efektu przestrzennego oraz, że ukształto-

wane struktury demograficzne i społeczne mają silne powiązania przestrzenne. Wśród wartych omówienia przez autorów książki znalazły się: paradygmat wypracowany przez Williama Cattona i Riley'a Dunlapa na gruncie socjologii środowiskowej, koncepcje nowej szkoły chicagowskiej kierowanej przez Roberta Sampsona czy postmodernistyczna teoria lokalizacji Michaela Deara reprezentującego szkołę kalifornijską.

Szkoda jednak, że nie podkreślono w tym rozdziale znaczenia ważnych teoretycznych rozważań o wpływie i związkach między przestrzenią i społeczeństwem, np. takich teoretyków jak: Michel Foucault (*heterotopia*), Henri Lefebvre (*production of space*), Edward Soja (*thirdspace*). W badaniach geografów humanistycznych szczególnie ważna stała się koncepcja heterotopii Michela Foucaulta (2005), która pomaga zrozumieć problemy tożsamości i dysproporcji (kulturowych, społecznych, politycznych, ekonomicznych) charakterystycznych dla większości współczesnych coraz bardziej wielokulturowych dużych miast. Także w osiągnięciach współczesnej geografii politycznej i wyborczej znaleźć można przykłady zaawansowanych koncepcji i teorii opisujących relacje między procesami politycznymi i przestrzenią, a w geografii ekonomicznej niepodważalne są wnioski opisujące i wyjaśniające nierównomierność przestrzenną rozwoju gospodarczego regionów.

W drugiej części książki znalazły się przykłady metodologicznego zastosowania opisanych teorii i koncepcji w przestrzennych badaniach społecznych. Na początek przedstawione jest podejście do interpretacji danych. Po pierwsze autorzy pokazują jak zidentyfikować dane o charakterze przestrzennym i czym różnią się one od danych nie-przestrzennych. Następnie dają oni sugestie jakie stosować źródła danych oraz jakie postępowanie badawcze pozwoli uzyskać jak najlepsze rezultaty analiz zjawisk społecznych z wyodrębnieniem efektu przestrzennego jako jednego z elementów tej analizy. Ponadto J. Porter i F. Howell omawiają podstawowe pojęcia i koncepcje stosowane w GIS (modelowanie liniowe, znaczenie odległości i sąsiedztwa, regresja przestrzenna) oraz możliwości ich zastosowania w badaniach społecznych. Najbardziej interesujący fragment tej części książki dotyczy możliwości połączenia metod analizy skupień i modelowania hierarchicznego w celu opracowania modeli przestrzennych. Rozważania te znalazły w książce swoje praktyczne zastosowanie w postaci trzech opracowań, które dotyczyły: 1) zastosowania hierarchicznego modelowania liniowego do analizy powiązań między oceną stanu zdrowia, poziomem stresu i natężeniem biedy w analizowanych miejscach (okazało się, że stres i bieda są bardzo istotnymi predyktorami samooceny stanu zdrowia respondentów); 2) zastosowania technik eksploracyjnej analizy danych przestrzennych (ESDA) do identyfikacji miejsc koncentracji w przestrzeni wybranych przestępstw (na przykładzie zabójstw dokonanych w Atlancie); 3) zastosowania

regresji przestrzennej w identyfikacji efektów przestrzennych i klastrów poziomu dobrobytu w USA (na przykładzie średniej oczekiwanej długości życia w układzie hrabstw).

Recenzowana książka nie stanowi kompleksowego przeglądu literatury opisującej przestrzenne aspekty zjawisk społecznych. Także przedstawione metody to tylko część możliwości jakie badaczom społecznym dają techniki GIS w identyfikacji znaczenia efektu przestrzennego. Obecnie poza chęcią stosowania tego typu badań nie ma już żadnych przeszkód, które uniemożliwiłyby stosowanie analiz przestrzennych. Pokonano bowiem funkcjonujące jeszcze do niedawna takie przeszkody jak: brak powszechnego dostępu do komputerów o odpowiedniej mocy obliczeniowej, która jest potrzebna do zestawiania wielu geolokalizowanych baz danych; brak narzędzi do wizualizacji danych (opracowano coraz bardziej intuicyjne oprogramowanie – także narzędzia GIS w wersji *on-line*, czyli dostępne dosłownie dla wszystkich – również dostęp do danych stał się powszechny); hermetyczność środowiska badaczy stosujących nowoczesne przestrzenne technologie komputerowe i brak forum wymiany doświadczeń, została pokonana przez rozwój Internetu i oferowane przezeń możliwości wymiany idei, doświadczeń, pomysłów, zastosowań itd. Ostatnią do pokonania barierą pozostała już zatem tylko nadal niska skłonność badaczy reprezentujących nauki społeczne do uczenia się nowych metod oraz stosowania ich do testowania nowych hipotez i teorii. Recenzowana książka stanowi dobry teoretyczny i metodologiczny punkt wyjścia do rozpoczęcia przygody z wykonywaniem analiz przestrzennych w naukach społecznych. Nawet dla geografów społecznych, z racji młodości tej subdyscypliny, ciekawe powinno być spojrzenie przestrzenne „kolegów socjologów”. Można tę książkę traktować także jako pierwszy, ale już znaczący wkład w konsolidację osiągnięć różnych dyscyplin naukowych rozpatrujących przestrzenne uwarunkowania analiz wielu problemów społecznych. Zdaniem autora recenzji to zdecydowanie przydatna pozycja dla osób zainteresowanych zastosowaniem technik GIS w takich dziedzinach, jak socjologia, kryminologia, zdrowie publiczne, geografia społeczna i humanistyczna, antropologia, historia, archeologia, etnografia, politologia czy ochrona środowiska (por. Matthews i in. 2005; *Social sciences* 2009; Jung, Elwood 2010; Jażdżewska, Urbański 2013).

LITERATURA

- Foucault M., 2005, *Inne przestrzenie*, Teksty Drugie, nr 6, s. 117–125 (tłumaczenie tekstu M. Foucaulta pt. „*Des Espace Autres*” z 1967 r.).
- Jażdżewska I., Urbański J. (red.), 2013, *GIS w nauce*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, 14.
- Jung J.K., Elwood S., 2010, *Extending the Qualitative Capabilities of GIS: Computer-aided qualitative GIS*, *Transitions in GIS*, 14(1), s. 63–87.

Matthews S.A., Detwiler J.E., Burton L.M., 2005, *Geo-ethnography: coupling geographic information analysis techniques with ethnographic methods in urban research*, „Cartographica”, 41(3), s. 75–90.

Social sciences, 2009, GIS Best Practices, ESRI, http://www.esri.com/library/best_practices/social-sciences.pdf.

Dr Stanisław Mordwa
Katedra Studiów Ludnościowych i Badań nad Usługami
Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki